

P e t r B ř e z i n a

C i z o j a z y č n á
s a z b a

Plzeň 2005

© Petr Březina, 2005

Tento dokument je volně šířen výhradně v elektronické podobě ve formátu PDF. Můžete si jej vytisknout pro vlastní potřebu. Můžete jej také distribuovat, ale pouze v nezměněné elektronické podobě, a to zdarma.

OBSAH

Starověština	5
Novověština	11
Latina	13
Italština	17
Francouzština	19
Němčina	23
Literatura	33

STAROŘEČTINA

Abeceda

Řecká abeceda — alfabéta má 24 písmen:

	Písmeno		Jméno		Písmeno		Jméno
	velké	malé			velké	malé	
1	A	α	alfa	13	N	ν	ný
2	B	β	béta	14	Ξ	ξ	ksí
3	Γ	γ	gamma	15	Ο	ο	omíkron
4	Δ	δ	delta	16	Π	π	pí
5	E	ε	epsílon	17	P	ρ	ró
6	Z	ζ	dzéta	18	Σ	σ, ς	sigma
7	H	η	éta	19	T	τ	tau
8	Θ	θ	théta	20	Υ	υ	ýpsílon
9	I	ι	ióta	21	Φ	φ	fi
10	K	κ	kappa	22	X	χ	chí
11	Λ	λ	lambda	23	Ψ	ψ	psí
12	M	μ	mý	24	Ω	ω	ómega

Malé písmeno sigma má dvě varianty: σ se píše na začátku a uprostřed slov, ς na konci slov, např. *στάσις*.

Kromě uvedených písmen se při sazbě starořečtiny můžeme občas setkat ještě s těmito znaky: Ϝ — digamma, ϝ nebo Ϟ — stigma, ϟ — koppa, Ϡ — sampí.

Tvary řeckých písmen, jaké jsme si ukázali v předcházející tabulce, odpovídají českým typografickým konvencím pro sazbu starořečtiny; místo znaku Υ se ovšem často užívá Y. Ve starořeckých textech vysázených v zahraničí se můžeme setkat s jinou podobou některých řeckých písmen: béta — β, théta — θ, kappa — κ, ró — ρ, sigma — Σ, σ, ýpsílon — Υ, fi — φ; poznamenejme, že β se píše jen uvnitř slov (např. βίβλος) a že σ se užívá místo ς i ς (např. στάσις).

Diakritika

Mezi diakritická znaménka v moderním zápisu staré řečtiny patří znaky pro přízvuk, znaky pro přídech, tréma a tzv. *iota subscriptum*. Diakritických znamének se užívá jen v minuskulní sazbě.

Přízvuk se rozlišuje trojí: ostrý, těžký a průtažný. Ostrý přízvuk (akut) se označuje znakem ´, těžký přízvuk (gravis) znakem ` . Pro průtažný přízvuk (circumflex) připouští česká typografická konvence pouze

znak $\tilde{\text{}}$, zatímco např. anglosaská typografie preferuje znak $\hat{\text{}}$. Na rozdíl od ostatních dvou přízvuků, které se vyskytují u všech samohlásek, pojí se průtažný přízvuk obvykle jen se samohláskami alfa, éta, ióta, ýpsilon a ómega.

Přídechem je opatřován každý samohláskový začátek slova, a to buď jemným — $\text{'}^{\text{~}}$, nebo ostrým — $\text{'}^{\text{^}}$. Ostrý přídech má též písmeno ró, pokud stojí na začátku slova. Objeví-li se uvnitř slova zdvojené $\rho\rho$, může se psát $\rho\rho$ nebo pouze $\rho\rho$, např. Πύ $\text{'}^{\text{~}}$ ρ $\text{'}^{\text{~}}$ ος nebo Πύ $\text{'}^{\text{^}}$ ρ $\text{'}^{\text{^}}$ ος.

Pokud se setkají vedle sebe dvě samohlásky, které by mohly tvořit dvojhlásku, ale v daném případě ji netvoří, a pokud tato skutečnost není patrna z umístění značek pro přízvuk či přídech (viz níže), je nutno druhou z obou samohlásek (tedy ι nebo υ) opatřit trémou — $\text{'}^{\text{~}}$.

Iota subscriptum je maličké ióta ($\text{'}^{\text{~}}$) napsané pod minuskulními písmeny α , η , ω (tj. α , η , ω) a slouží k označení ve výslovnosti zaniklé *i*-ové složky dlouhých dvojhlásek. Jestliže nějaké slovo psané s velkým počátečním písmenem začíná na takovou dvojhlásku, neužívá se iota subscriptum, nýbrž tzv. iota adscriptum, které spočívá v tom, že se normální minuskulní ióta napíše vpravo vedle příslušné velké samohlásky; např. ᾠδὴ \times ᾠδὴ. V majuskulní sazbě bývá *i*-ová složka dlouhých dvojhlásek vyznačována menším nebo normálním ióta zapsaným vpravo vedle příslušné samohlásky, např. Ω $\text{'}^{\text{~}}$ ΔΗ nebo ΩΙΑΗ.

Znaky pro přízvuk a pro přídech se sázejí nad malé písmeno nebo vlevo nahoře vedle velkého písmene, např. Ἀθῆναι, Ῥόδος, ἑλίς. Setká-li se v jedné slabice přídech s přízvukem, klade se ostrý nebo těžký přízvuk za přídech, průtažný nad přídech, např. ἄνθρωπος, Ὀμηρος, ὄς, ἦσαν, Ἄγις. V případě „normálních“ dvojhlásek stojí přízvuk i přídech nad druhou z obou samohlásek označujících danou dvojhlásku, např. Εὐκλείδης. U dvojhlásek s iota subscriptum se přízvuk a přídech umísťuje nad příslušnou samohlásku, u dvojhlásek s iota adscriptum vlevo nahoře vedle příslušné velké samohlásky, např. ἄδω, Ἄιδης. Setká-li se přízvuk s trémou, klade se ostrý nebo těžký přízvuk mezi oba body, průtažný nad ně, např. προὔνω, Σαῖται.

Písmena alfa, ióta a ýpsilon mohou označovat krátkou i dlouhou samohlásku. A proto je-li třeba zejména v mluvnících a slovnících zdůraznit kvantitu příslušné samohlásky, klade se nad tato písmena vodorovná čárka (~) pro naznačení délky nebo oblouček (~) pro naznačení krátkosti; přitom se u malých písmen přídechy a přízvuky kladou nad tyto značky; např. $\bar{\alpha}$, $\acute{\alpha}$, $\acute{\alpha}$, $\acute{\alpha}$, $\acute{\alpha}$. U písmen s průtažným přízvukem nebo s iota subscriptum se kvantita nenaznačuje, neboť již z těchto diakritických znamének vyplývá, že se jedná o dlouhou samohlásku.

Do výkladu o diakritice patří ještě zmínka o znaku zvaném korónis. Při hláskoslovném jevu označovaném jako kráze se tento znak klade nad samohlásku; svojí podobou je totožný se znakem pro jemný přídech a platí pro jeho umístění též pravidla jako pro přídech. Od přídechu se liší tím, že bývá uvnitř slova, např. *καλοκἀγαθία*.

Velká písmena

Velké písmeno se píše na začátku vlastních jmen a od nich odvozených adjektiv a adverbii. Pokud jde o psaní velkého písmene na začátku vět, není praxe jednotná: Někteří vydavatelé vyznačují velkým písmenem začátek každé věty, zatímco jiní vydavatelé užívají velkého písmene jen na začátku větších významových celků, jako jsou odstavce nebo kapitoly.

Číslice

Jako číslic se ve staré řečtině užívá všech 24 písmen alfabéty, k nimž přistupují ještě tři další znaky — stigma, koppa a sampí. Místo znaku stigma se někdy užívá digamma. Obvykle se číslice sázejí z minuskulí; pokud jde o písmeno sígma, užívá se pouze varianty σ . Základní číselnou hodnotu jednotlivých znaků ukazuje tato tabulka:

α	β	γ	δ	ϵ	ζ	ζ	η	θ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ι	κ	λ	μ	ν	ξ	\omicron	π	ρ
10	20	30	40	50	60	70	80	90
ϱ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω	λ
100	200	300	400	500	600	700	800	900

Všechna čísla od 1 do 999 se skládají z těchto znaků sestupně zleva doprava a vpravo nahoře jsou opatřena šikmou čárkou, např. $\alpha' = 1$, $\iota' = 10$, $\mu\gamma' = 43$, $\varrho\epsilon' = 105$, $\psi\omicron\zeta' = 776$, $\lambda\rho\theta' = 999$. Celé tisíce jsou vyjadřovány pomocí týchž 27 znaků; šikmá čárka se píše vlevo dole: $\alpha = 1000$, $\beta = 2000$, $\gamma = 3000$ atd. Čísla od 1001 do 9999, jejichž hodnota je součtem celého násobku čísla 1000 a nějakého čísla od 1 do 999, se zapisují tak, že se obě tyto složky napíší těsně vedle sebe (včetně obou šikmých čárek), např. $\alpha\lambda\pi\alpha' = 1981$.

Interpunkce

Pro některá interpunkční znaménka se užívá jiných znaků než v latině: . = tečka, , = čárka, ' = středník a dvojtečka, ; = otazník; vykřičníku, který vypadá stejně jako v latině, se užívá jen výjimečně, a to pouze v učebnicích a jiných školských textech.

Uvozovek se užívá pouze ve školských textech, a to v českém prostředí většinou českých — „...“. Projevuje se však také snaha sázet uvozovky jako v novořečtině, kde se sázejí francouzské uvozovky se zaoblenými hroty směřujícími ven — «...»; od uvozovaného textu se tyto uvozovky zpravidla neoddělují žádnou mezerou.

Kladení interpunkce nemá pevných pravidel, a proto se jednotliví vydavatelé starořeckých textů obvykle řídí zásadami platnými pro jejich mateřský jazyk.

Diastolé

Pro diastolé, která graficky odlišuje zájmeno ὄ,τι od spojky ὅτι, se užívá obyčejné čárky, před níž ani za níž se nesází žádná mezera.

Apostrof

Apostrof je znamením elize a nikdy se nesmí objevit na konci řádku. Stojí-li apostrof na konci slova, sází se za něj mezera; jestliže však stojí na začátku slova, mezera se sází před něj; např. ἦν δ' ἐγώ, πολλή 'στ' ἀνάγκη.

Dělení slov

Pro dělení slov platí tato pravidla:

1. Souhláska, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, dělí se tak, že přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, např. βα-σι-λι-κός, συ-νέ-χω, εἰ-σά-γω.

2. Jestliže skupina souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, začíná na liquidu (λ, ρ, μ, ν a též γ, následuje-li κ, γ, χ), dělí se hned za touto liquidou, např. μάν-τις, ἔρ-γμα, ἄν-θος, ἄλ-σοις, ἄλ-μα. Výjimkou je spojení souhlásek μν, které tomuto pravidlu nepodléhá, např. μέ-μνημα (děleno podle bodu 6).

3. Jestliže skupina souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, obsahuje zdvojenou souhlásku, dělí se uvnitř této zdvojené souhlásky, např. πρᾶτ-τω, ἴπ-ποιοις.

4. Jestliže skupina souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, obsahuje spojení tenuis (π, τ, κ) + aspirata (φ, θ, χ), dělí se uvnitř tohoto spojení, např. Βάκ-χοιοις, Σαπ-φώ, Ἄτ-θίς.

5. Setká-li se předpona ἐκ-, εἰς-, προσ-, δυσ- se slovtvorným základem začínajícím na souhlásku, dělí se na rozhraní obou částí, např. ἐκ-φῆρω, εἰς-φῆρω, προσ-φῆρω, δύσ-φορος.

6. Skupina souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami a na kterou se nevztahují pravidla 2—5, dělí se tak, že celá přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, např. κό-πτω, βιά-κτοον.

7. Jestliže je koncová samohláska jednoho slova elidována, pak toto slovo tvoří se slovem následujícím jeden celek, který se při dělení chová, jako by se jednalo o jediné slovo. Proto by v mezeře za apostrofem nemělo docházet k řádkovému zlomu. V případě potřeby je možno dělit např. κα-τ' ἔμοῦ, γαλή-ν' ὄρω, πόλ-λ' ἔλεγε; takovéhle dělení připadá v úvahu zvláště tehdy, když se jedná o předložku plus podstatné či přídavné jméno nebo zájmeno. Také skupina tvořená záporkou οὐκ, resp. οὐχ a následujícím slovem je při dělení považována za jediné slovo, a tak by ani mezi těmito dvěma slovy nemělo docházet k řádkovému zlomu.

Starořecká písma

Téměř po celé dvacáté století bylo u nás zvykem sázet starořečtinu skloněným (kurzivním) písmem. Pokud bychom se rozhodli na tuto tradici navázat, zvolili bychom si zřejmě písmo Monotype Greek 91. Užívání skloněného písma jsme označili jako zvyk, a nikoli jako pravidlo, poněvadž se pro sazbu starořečtiny druhdy užívalo i vzpřímených písem; ta je možno rozdělit do dvou skupin: Zprvce se jedná o písma, která jsou v podstatě vzpřímenou variantou kurzivy. Zadruhé jsou to písma, která mají vzhled jednotlivých minuskulních liter již na první pohled odlišný od kurzivy; především stínování je provedeno zcela jinak, např. $\alpha \times \alpha$, $\varepsilon \times \varepsilon$, $\nu \times \nu$, $\varphi \times \varphi$; u písmene omíkrón můžeme pozorovat, že osa stínování je nakloněna doprava: $o \times o$; písmeno ró mívá v těchto písmech téměř svislou „pacičku“: ρ, což zde působí naprosto přirozeně. Do této druhé skupiny patří písmo Monotype Greek 90, jehož tučná varianta nese označení Monotype Greek 92.

V současné době, kdy je patrně nejužívanějším písmem Times, je třeba mít na zřeteli, že existuje i starořecká varianta tohoto písma — Times New Roman Greek od písmolijny Monotype; k dispozici jsou čtyři standardní řezy: základní, tučný, kurziva a tučná kurziva. Z nabídky starořeckých fontů písmolijny Monotype jmenujme ještě písmo Porson Greek, které sice není příliš vhodné pro použití v českém prostředí, nicméně v anglosaském prostředí platí za standard pro sazbu starořečtiny. Zajímavé jsou také starořecké fonty od firmy Linguist's

Software; tyto fonty mimo jiné obsahují textově kritické značky; pozornost si zaslouží především písmo Odyssea.

Řecká písma, o nichž jsme doposud hovořili, jsou komerčními produkty a za jejich užívání se musí zaplatit (cena jednoho řezu se pohybuje v řádu stokorun). Nicméně existuje také jedno velice pěkné volně dostupné písmo — jmenuje se Omega Serif Greek a je součástí systému $\Omega\text{T}_{\text{E}}\text{X}$. Toto písmo je k dispozici ve všech čtyřech standardních řezech a v rámci balíku $\text{pbT}_{\text{E}}\text{X}$ bylo uzpůsobeno pro běžné užití v typografickém systému $\text{T}_{\text{E}}\text{X}$. Řecké ukázky v této knize byly vysázeny právě tímto písmem.

NOVOŘEČTINA

Abeceda

Novořecká abeceda je shodná se starořeckou, avšak obvyklejší jsou zde tvary písmen θ , κ , ρ , Υ .

Diakritika

Týchž diakritických znamének jako ve staré řečtině užívalo se i v řečtině nové až do roku 1982. Tehdy byl zaveden tzv. monotonický systém, kterým bylo zrušeno psaní přídechů, iota subscriptum a rozlišování trojího přízvuku; přízvučná slabika se nyní označuje pouze akutem. Místo akutu se často užívá svislé čárky nebo obráceného trojúhelníčku, např. $\kappa\alpha\lambda\eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha$ nebo $\kappa\alpha\lambda\eta\mu\epsilon\rho\alpha$. Přízvuk se označuje jen v minuskulní sazbě, a to buď nad malým písmenem, nebo vlevo nahoře vedle velkého písmene, např. $\epsilon\pi\sigma\tau\acute{\eta}\mu\eta$, $\acute{\omicron}\lambda\upsilon\mu\pi\omicron\varsigma$. Trémy se užívá jak v minuskulní, tak i v majuskulní sazbě, např. $\chi\alpha\acute{\iota}\delta\epsilon\acute{\upsilon}\omega = \text{ΧΑΪΔΕΥΩ}$.

Velká písmena

Velké písmeno se píše na začátku vět, vlastních jmen, jmen měsíců a jmen dnů v týdnu.

Číslice

Číslic se užívá zpravidla arabských. Tisíce se oddělují tečkou, desetiny čárkou. Řadové číslovky mívají koncovku, např. $3\omicron\varsigma = \text{τρίτος}$. „Starořecké“ číslice se píše jen ve zvláštních případech (asi jako u nás římské), přitom se užívá minuskulí i majuskulí, např. $\rho\acute{\eta}\mu\alpha\tau\alpha \beta' \sigma\upsilon\zeta\upsilon\gamma\acute{\iota}\alpha\varsigma$, $\Phi\acute{\iota}\lambda\iota\pi\pi\omicron\varsigma \text{Β}'$. Znak stigma se často nahrazuje spojením $\sigma\tau$, resp. ΣT ; znak koppa má poněkud jinou podobu než ve starořečtině — ζ .

Interpunkce

Interpunkční znaménka jsou: $.$ = tečka, $,$ = čárka, \cdot = středník, $:$ = dvojtečka, $;$ = otazník, $!$ = vykřičník. Uvozovky se sázejí francouzské s oblými hroty směřujícími ven a od uvozovaného textu se většinou neoddělují žádnou mezerou: «εισαγωγικά».

Diastolé

Pro diastolé, která graficky odlišuje zájmeno $\acute{\omicron}\tau\iota$ od spojky $\acute{\omicron}\tau\iota$, se užívá obyčejné čárky, před níž ani za níž se nesází žádná mezera.

Apostrof

Apostrof se sází stejným způsobem jako ve staré řečtině.

Dělení slov

Pro dělení slov platí tato pravidla:

1. Jedna souhláska mezi dvěma samohláskami dělí se tak, že přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, např. $\pi\alpha\text{-}\rho\alpha\text{-}\kappa\alpha\text{-}\lambda\acute{\omega}$.

2. Skupina dvou souhlásek mezi dvěma samohláskami dělí se tak, že celá přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, začíná-li nějaké řecké slovo touto skupinou souhlásek; v opačném případě se dělí mezi oběma souhláskami; např. $\lambda\acute{\alpha}\text{-}\sigma\pi\eta$ (protože na $\sigma\pi$ začíná třeba slovo $\sigma\pi\acute{\iota}\theta\alpha$), ale $\theta\acute{\alpha}\rho\text{-}\rho\omicron\varsigma$ (protože žádné řecké slovo nezačíná na $\rho\rho$).

3. Skupina tří a více souhlásek mezi dvěma samohláskami dělí se tak, že celá přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, začíná-li nějaké řecké slovo alespoň na první dvě souhlásky z této skupiny; v opačném případě zůstává první souhláska s předcházející samohláskou, zbytek skupiny přechází na nový řádek; např. $\alpha\text{-}\sigma\chi\rho\acute{\omicron}\varsigma$ (protože na $\sigma\chi$ začíná třeba slovo $\sigma\chi\acute{\epsilon}\delta\iota\omicron$), ale $\acute{\alpha}\nu\text{-}\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ (protože žádné řecké slovo nezačíná na $\nu\theta$).

4. Uvnitř souhláskových digrafů $\mu\pi$, $\nu\tau$, $\gamma\kappa$ se nesmí dělit, např. $\mu\pi\omicron\upsilon\text{-}\mu\pi\acute{\omicron}\upsilon\kappa\iota$, $\pi\acute{\epsilon}\text{-}\nu\tau\epsilon$, $\mu\pi\alpha\text{-}\gamma\kappa\acute{\epsilon}\tau\alpha$.

5. Složená slova se dělí podle týchž pravidel jako slova nesložená, např. $\pi\rho\omicron\text{-}\sigma\acute{\epsilon}\text{-}\chi\omega$.

6. Samohláskové digrafy, dvojhlásky, nepravé diftongy a skupiny $\alpha\nu$ a $\epsilon\nu$ se při dělení považují za jednu samohlásku, např. $\nu\epsilon\text{-}\rho\acute{\alpha}\text{-}\delta\alpha$, $\nu\acute{\alpha}\upsilon\text{-}\tau\eta\varsigma$.

LATINA

Abeceda

Latinská abeceda má 24 písmen: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z*. Po vzoru Římanů označujeme písmenem *i* jak samohlásku [i], tak souhlásku [j]; např. slovo *ignis* se čte [ignis], kdežto slovo *iam* se čte [jam]. Avšak na rozdíl od Římanů v písmu rozlišujeme hlásky [u] a [v], např. *ursa, vapor, Umbria, Vergilius*; toto rozlišování není ovšem zcela důsledné, neboť písmeno *u* ve skupinách *qu, ngu* a většinou také *su* se čte jako [v], např. *aqua, lingua, suadeo*. Pouze výjimečně se můžeme setkat s tím, že hlásky [u] a [v] nejsou vůbec rozlišovány (tato praxe se objevuje především v některých zahraničních edicích latinských textů); v tom případě se pro označení obou hlásek užívá malého písmene *u* a velkého písmene *V*, např. *ursa, uapor, Vmbria, Vergilius*. Písmeno *k* se zachovalo jen v několika málo slovech, např. *Kalendae*. Slitků *æ* a *æ*, resp. *Æ* a *Æ* se dnes v sazbě latiny neužívá.

Diakritika

V souvislých latinských textech se diakritických znamének zpravidla neužívá. Zcela jinak je tomu s diakritikou ve slovnících, mluvnících a učebnicích. Dlouhé samohlásky se zde obvykle označují vodorovnou čárkou, např. *diligō*. Je-li třeba zdůraznit, že některá samohláska je krátká, děje se tak pomocí obloučku, např. *venit*. Samohláska, která může být vyslovena dlouze i krátce, bývá označena kombinací vodorovné čárky a obloučku, např. *prōpāgō*. Pokud se setkají vedle sebe dvě samohlásky, které by mohly tvořit dvojhlásku, ale v daném případě ji netvoří, klade se nad druhou z obou samohlásek tréma, např. *coercēre*. Tréma se ovšem nikdy nekombinuje se znaménkem kvantity, neboť již z tohoto znaménka vyplývá, že se v daném případě o dvojhlásku nejedná.

V některých zvláštních situacích se pomocí akutu vyznačuje slovní či rytmičtý přízvuk; přitom se akut klade nad samohlásku přízvučně slabiky, např. *dōminus*. Setká-li se akut se znaménkem kvantity, klade se nad toto znaménko, např. *laudābam, venit*. V případě, že přízvučná slabika obsahuje dvojhlásku, akut se obvykle klade nad druhou samohlásku této dvojhlásky, např. *caelum*.

Velká písmena

S velkým počátečním písmenem se píše vlastní jména a slova od nich odvozená, např. *Roma, Romanus, Latine*. Psaní velkého písmene na

začátku vět není však zcela samozřejmé: Někteří vydavatelé starých latinských textů vyznačují velkým písmenem začátek každé věty, zatímco jiní vydavatelé užívají velkého písmene jen na začátku větších významových celků, jako jsou odstavce nebo kapitoly. V moderních latinských textech se velké písmeno objevuje zpravidla na začátku každé věty.

Číslice

Pro zápis čísel v římské číselné soustavě se užívá sedmi písmen latinské abecedy — *I, V, X, L, C, D, M* —, která označují hodnoty 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000. Ostatní hodnoty se vyjadřují skládáním těchto sedmi základních znaků, přičemž platí tato pravidla: hodnoty stejných znaků zapsaných vedle sebe se sčítají; je-li znak nižší hodnoty napsán za znakem vyšší hodnoty, pak se obě hodnoty sčítají (aditivní princip); je-li znak vyšší hodnoty napsán za znakem nižší hodnoty, pak se od vyšší hodnoty odečítá nižší hodnota (subtraktivní princip). Římané raději užívali aditivní princip i v případech, kdy my upřednostňujeme princip subtraktivní, což se odráží v edicích starých latinských textů. A tak tam nacházíme *IIII* místo *IV*, *VIII* místo *IX*, *LXXXX* místo *XC* atd.

Při zápisu řádů vyšších než tisíc se užívá obráceného písmene *C*: 10 000 = *CCID*, 100 000 = *CCCID*, 1 000 000 = *CCCCID*; číslo 1 000 se může zapsat také jako *CID*. Mimoto lze tisíce vyjádřit tak, že se nad tisíckrát menší číslo položí vodorovná čára, např. \overline{III} = 3 000, \overline{XXX} = 30 000, \overline{C} = 100 000, \overline{M} = 1 000 000.

V moderních latinských textech se běžně vyskytují arabské číslice.

Ve starých latinských textech se za řadovými číslovkami většinou tečka nepíše a ani žádným jiným způsobem nebývají formálně odlišeny od číslovek základních. V moderních latinských textech je odlišování řadových číslovek od číslovek základních celkem pestré: Někteří novolatini oba druhy číslovek formálně nijak neodlišují, jiní píší za řadovými číslovkami tečku, poměrně oblíbené je uvádění koncovky v horním indexu u řadových číslovek a konečně se tu také uplatňuje italská praxe, což znamená, že koncovka v horním indexu stojí pouze u řadových číslovek vyjádřených arabskými číslicemi, kdežto řadové číslovky vyjádřené římskými číslicemi nejsou nijak zvláště označeny.

Interpunkce

Interpunkční znaménka tečka, čárka, středník, dvojtečka, otazník a vykřičník jsou stejná jako v češtině.

Uvozovek se v českém prostředí užívá většinou českých — „...“. Projevuje se však také snaha sázet francouzské uvozovky s hroty směřujícími ven — «...».

Kladení interpunkce nemá pevných pravidel, a proto se jednotliví vydavatelé latinských textů obvykle řídí zásadami platnými pro jejich mateřský jazyk.

Dělení slov

Stanovení pravidel dělení latinských slov představuje poněkud složitý problém: na jedné straně máme výklady římských gramatiků, na straně druhé praxi napsů a rukopisů, podepřenou svědectvím prozodie a románských jazyků; přitom si oba tyto prameny poznání, jak se v latině dělila slova na slabiky, odporují. Poněvadž římsští gramatikové v podstatě nekriticky přejali výklady o dělení slov od svých řeckých vzorů, zdá se, že je rozumnější opírat se o pravidla stanovená na základě pramenu druhého. V souladu s tímto úsudkem `pbTeX`, což je balík typografických nástrojů pro klasické filology, nabízí automatické dělení latinských slov podle těchto pravidel:

1. Dělí se jen před souhláskami.
2. Nelze dělit uvnitř skupin *ph, th, ch, pl, pr, tl, tr, cl, cr, bl, br, dl, dr, gl, gr, phl, phr, thl, thr, chl, chr, fl, fr, gn, rh*; tyto skupiny jsou dále označovány jako „nedělitelné skupiny souhlásek“.
3. Skupina *qu* se považuje za jedinou souhlásku.
4. Skupina *ngu* nepodléhá dělení slov.
5. Skupiny *suā, sua, suē, sue* nepodléhají dělení slov.
6. Jestliže skupina jedné nebo více souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, nekončí „nedělitelnou skupinou souhlásek“ ani skupinou souhláska + *h* ani písmenem *x* nebo *z*, dělí se tak, že poslední souhláska přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, zatímco případné zbývající souhlásky zůstávají s první samohláskou na konci řádku, např. *do-mi-nus, tem-pus, ser-vus, cap-tus, faus-tus, sanc-tus, Isth-mus*.
7. Jestliže skupina dvou nebo více souhlásek, která stojí ve slově mezi dvěma samohláskami, končí „nedělitelnou skupinou souhlásek“, dělí se tak, že tato „nedělitelná skupina souhlásek“ přechází spolu s druhou samohláskou na nový řádek, zatímco případné zbývající souhlásky zůstávají s první samohláskou na konci řádku, např. *Te-thys, li-bri, Mi-thra, ma-gnus, tem-plum, cas-tra, Pyr-rhus, pul-chra, mons-tro*.
8. Jestliže se u slova s předponou rozhraní mezi tou předponou a slovtvorným základem nekryje s potenciálním místem dělení nalezeným

podle bodů 6 a 7, pak je potenciální místo dělení v úseku mezi zmíněným rozhraním a nejbližší samohláskou zleva i zprava neplatné, např. *consto*, *pereo*, *subluo*. Podobně je tomu u složených slov; zde ovšem hrají jistou roli i jiné okolnosti (např. zda je první složka elidována, či nikoli).

ITALŠTINA

Abeceda

Italská abeceda má 21 písmen; oproti standardní latinkové abecedě v ní totiž chybí písmena *j*, *k*, *x*, *y*, *w*, která se objevují pouze v cizích slovech. Samohlásky mohou být opatřeny gravisem (`) a akutem (´).

Velká písmena

Je třeba upozornit především na následující případy psaní velkých počátečních písmen:

1. tituly a hodnosti, které jsou spjaty s konkrétní osobou, např. *il Papa*;
2. názvy různých institucí a organizací, i když jsou obecnějšího charakteru, např. *la Chiesa*;
3. názvy svátků, např. *la Pentecoste*;
4. názvy staletí, např. *il Duecento*;
5. jména národů a obyvatel; někdy se píše též s malým písmenem;
6. v dopisech osobní a přivlastňovací zájmena týkající se společensky výše postavených adresátů.

Jestliže je název tvořen z více slov, píše se s velkým počátečním písmenem všechna kromě předložek a členů, např. *Confederazione Generale Italiana del Lavoro*.

Číslice

Řadové číslovky se označují buď arabskými číslicemi s připojenou koncovkou v horním indexu (*o* pro mužský rod, *a* pro ženský rod), nebo římskými číslicemi, za nimiž se nepíše koncovka ani tečka; tohoto druhého způsobu se užívá především u jmen panovníků a papežů; např. *3° = terzo*, *4^a = quarta*, *Vittorio Emanuele II (= secondo)*, *Giovanni XXIII (= ventitreesimo)*.

V datech se užívá základních číslovek s výjimkou prvního dne v měsíci, který má číslovku řadovou; např. *il 14 maggio*, *il 31 dicembre*, ale *il 1° luglio*.

Interpunkce

Interpunkční znaménka tečka, čárka, středník, dvojtečka, otazník, vykřičník a pomlčka se sázejí stejným způsobem jako v češtině.

Uvozovek se užívá francouzských. Sázejí se hroty ven a někdy se od uvozovaného textu oddělují zúženou mezerou, jindy je můžeme vidět od uvozovaného textu neoddělené.

Čárkou se oddělují: jednotlivé členy výčtu (pokud nejsou spojeny slučovací spojkou *e*); vokativy; volné přívlastky a přístavky; různé vsuvky; odporovací věty; takové vztažné věty, které nejsou nezbytné pro smysl věty řídící nebo které se nevztahují ke slovu bezprostředně předcházejícímu (jinak se věty vztažné čárkou neoddělují); příslovečná určení; polovětné konstrukce; vedlejší věty, předcházejí-li větu hlavní.

Dělení slov

1. Jedna souhláska mezi dvěma samohláskami dělí se tak, že přechází spolu s následující samohláskou na nový řádek, např. *ca-de-re*.

2. Dělí se mezi zdvojenými souhláskami (skupina *cq* je považována za zdvojené *q*), např. *ter-ra, ac-qua*.

3. Dělí se uvnitř skupiny *l, r, m, n* + souhláska, např. *cam-po, ar-co*.

4. Nelze dělit uvnitř skupiny souhláska + *l, r*, např. *li-bro*.

5. Nelze dělit uvnitř skupin *ch, gh, gn*, např. *re-gno*.

6. Nelze dělit uvnitř skupiny *s* + jiná souhláska než *s*, např. *di-scor-so, mo-stra-re*, avšak *clas-si-co*.

7. Složená slova a slova s předponami se obvykle dělí stejně jako slova jednoduchá; občas se však můžeme setkat s tím, že se tato slova nejdříve dělí na své složky a ty se pak teprve dělí podle výše uvedených pravidel; např. *di-sinteresse* nebo *dis-interesse*.

8. Těsně za apostrofem nesmí dojít k řádkovému zlomu, proto se dané slovo dělí už po předcházející slabice či až před slabikou následující, např. *nel-l'accademia* nebo *nell'ac-cademia*.

FRANCOUZŠTINA

Abeceda

Francouzská abeceda má všechna písmena standardní latinkové abecedy; některá z nich mohou být opatřena akutem (´), gravisem (˘), cirkumflexem (^), trémou (¨) a cédillem (,): *é; à, è, ù; â, ê, î, ô, û; ë, ï, ü; ç*. Diakritických znamének se zásadně užívá i u velkých písmen; občas však bývá tato zásada porušována. Mimoto se ve francouzštině vyskytuje ligatura *œ*, resp. *Œ*; např. *cœur, Œdipe*.

Velká písmena

Velké počáteční písmeno se píše:

1. na začátku nadpisů, vět a veršů; v dopisech na začátku první věty, která se od oslovení odděluje čárkou;

2. ve vlastních jménech (s velkým písmenem se píše pouze první substantivum a příp. adjektivum, pokud tomu substantivu předchází nebo pokud je k němu připojeno spojovníkem; k vlastním jménům je třeba počítat názvy některých historických období [např. *le Moyen Âge, la Renaissance*], slova *l'État* ‚stát‘, *l'Église* ‚církev‘ a obecná slova užitá v alegorickém, symbolickém či personifikovaném významu jako *le tombeau du Soldat inconnu, le Loup et l'Agneau*; s malým písmenem se píše obecná jména v zeměpisných názvech, adjektiva odvozená od vlastních jmen, označení jazyků);

3. k vyjádření úcty (především ve slovech *Monsieur, Madame, Mademoiselle*; osobní a přivlastňovací zájmena druhé osoby se v dopisech píše s malým písmenem).

Zkratky

Nejčastěji jsou zkratky tvořeny následujícími třemi způsoby:

1. Zachová se jen počáteční písmeno nebo skupina počátečních písmen zkracovaného slova; taková zkratka je pak zakončena tečkou, např. *M. = Monsieur, ch. = chapitre, s. = siècle, tél. = téléphone*.

2. Zachová se začátek a konec zkracovaného slova, vnitřní část se vynechá; za tímto typem zkratek se tečka nepíše; někdy bývá koncová část zkratky vysázena v horním indexu; např. *Mlle* nebo *Mlle = Mademoiselle, Dr* nebo *D^r = Docteur, bd = boulevard*.

3. Iniciálové zkratky jsou tvořeny počátečními písmeny jednotlivých složek víceslovného názvu. Pokud se taková zkratka vyslovuje tak, že se hláskuje po jednotlivých písmenech, užívá se velkých písmen a za každým z nich může být tečka; současná praxe ovšem směřuje k potlačení

těchto teček; např. *S. N. C. F.* nebo *SNCF*. Pokud se však iniciálová zkratka vysloví, jako by se jednalo o jedno samostatné slovo, píše se bez teček a navíc se často píše velké písmeno jen na začátku a ostatní písmena jsou malá, např. *UNESCO* nebo *Unesco*.

Za značkami fyzikálních jednotek se tečka zásadně nepíše, např. *h* = *heure*, *mn* = *minute* *s* = *seconde*, *m* = *mètre*, *cm* = *centimètre*, *kg* = *kilogramme*.

Číslice

Vícemístná čísla se rozdělují do třímístných skupin, oddělených zúženou mezerou; desetiny se oddělují čárkou; např. *38 683,25*.

Řadové číslovky se označují koncovkou, vysázenou v horním indexu: *1er* = *premier*, *1ère* nebo *1re* = *première*, *2nd* = *second*, *2nde* = *seconde*; ostatní řadové číslovky mají jednotně koncovku *e*, příp. po starším způsobu *ème* či *ième*, např. *5e* nebo *5ème* nebo *5ième* = *cinquième*.

V datech se užívá základních číslovek s výjimkou prvního dne v měsíci, který má číslovku řadovou, např. *le 16 janvier*, *le 31 mars*, ale *le 1er juin*.

Časové údaje se zapisují tak, že se mezi hodiny a minuty vloží písmeno *h*, které je po obou stranách obklopeno mezerou, např. *le train partit à 14 h 36*.

Římských číslic se užívá především ve jménech panovníků a k označení staletí. V panovnických jménech jsou základní číslovky (tedy bez koncovky) s výjimkou jedničky, která se píše jako číslovka řadová. Římské číslice označující století se sázejí z kapitálek. Např. *Napoléon Ier*; *Louis XVI vivaît au XVIIIe siècle*. Pro přehlednost a snazší čtení se leptočty vyjádřené římskými číslicemi člení pomocí mezery na skupiny, např. *M CM LIX*.

Číselná příslovce *primo*, *secundo*, *tertio* atd., označující pořadí, se sázejí s koncovkou *o* v horním indexu: *1°*, *2°*, *3°* atd.

Interpunkce

Tečka a čárka se sázejí těsně k předcházejícímu slovu. Před dvojtečku, středník, otazník a vykřičník se ve francouzské sazbě klade mezera, v níž samozřejmě není povolen řádkový zlom. Před dvojtečku se sází mezera o velikosti čtvrtiny čtverčíku, kdežto před středníkem, otazníkem a vykřičníkem bývá mezera o velikosti jen asi osminy čtverčíku. V dnešní době se však toto rozlišování dvojí velikosti mezery před interpunkčními znaménky vytrácí a před dvojtečku, středník, otazník a vykřičník

se jednotně sází buď obyčejná nezlomitelná mezera, nebo zúžená nezlomitelná mezera. Pomlčka se odděluje mezerou z obou stran.

Čárkou se oddělují: souřadné věty a větné členy, nejsou-li spojeny spojkami *et, ou, ni*; řídicí věty, které následují po větě vedlejší; (víceslovná) příslovečná určení a příslovečné polovětné konstrukce, pokud stojí na začátku věty; vytčené větné členy; přístavky; oslovení; datum a místo (např. *Paris, le 29 juin 2002*); zkratka *etc.* na konci výčtu.

Naopak čárkou se neoddělují: vztahné věty, které jsou nezbytné pro smysl věty řídicí; obsahové věty; některé příslovečné věty, následují-li po své větě řídicí; věty a větné členy připojené spojkami *et, ou, ni* v poměru slučovacím.

Uvozovek se užívá tzv. francouzských, a to s hroty směřujícími ven. Od uvozovaného textu se uvozovky oddělují stejnou mezerou, jaká se klade před dvojtečku. Je-li do přímé řeči vložena uvozovací věta, je oddělena čárkami, aniž by se před ní uvozovky uzavřely a za ní znovu otevřely. Jestliže za přímou řečí věta dále pokračuje, píše se čárka až za uvozovkami, a to jen v případě, že přímá řeč nekončí vykřičníkem ani otazníkem. Pokud text, který je již sám v uvozovkách, má obsahovat vnořený uvozovaný výraz, užije se dvojitých anglických uvozovek, které se od uvozovaného textu neoddělují žádnou mezerou. Příklad: « *Trois ans auparavant, continue-t-il, l'Assemblée nationale avait ouvert sa première séance en criant : "Vive le Roi !"*. »

Apostrof

Apostrof značí vypuštěnou samohlásku a sází se bez mezer, např. *l'âge d'or*.

Dělení slov

1. Základním principem dělení slov je rozdělení na slabiky v souladu s francouzskou výslovností, např. *beau-coup*.

2. Pro potřeby dělení slov se předpokládá, že každé písmeno *e* mezi souhláskami či na konci slova po souhlásce tvoří slabiku, i když se toto *e* nevyslovuje (tzv. němé *e*), např. *sa-me-di, chan-te*.

3. Samohlásky stojící těsně vedle sebe se nerozdělují, např. *créa-tion, théo-rie, crayon*.

4. Jedna souhláska mezi samohláskami dělí se tak, že patří k následující samohlásce, např. *mu-ni-ci-pa-li-té*.

5. Skupina dvou souhlásek mezi samohláskami (vyjma případy v následujícím bodě) dělí se tak, že první souhláska patří k předcházející samohlásce, druhá k následující, např. *ap-por-ter*.

6. Nelze dělit uvnitř skupiny souhláska + *r* nebo *l* a uvnitř souhláskových spřežek *gn*, *ch*, *ph*, *th*; s těmito skupinami se zachází, jako by každá z nich byla jedním samostatným písmenem, např. *li-vre*, *ma-chi-ne*.

7. Skupina tří souhlásek mezi samohláskami dělí se tak, že první dvě souhlásky patří k předcházející samohlásce, třetí pak k samohlásce následující; výjimku opět tvoří skupiny uvedené v bodě 6; např. *fonction*, ale *im-pro-vi-ser*. Podobně se dělí i skupiny čtyř souhlásek, např. *dé-mons-tra-tion*.

8. Nelze dělit uvnitř skupiny samohláska + *x*, resp. *x* + samohláska, např. *Alexan-dre*, ale *ex-cu-ser*, *tex-ti-le*.

9. Předpony se oddělují od slovního základu; i zde však může být děleno podle výše uvedených pravidel; např. *subs-tan-tif*, lépe *sub-stan-tif*. Při oddělení předpony může dojít k dělení mezi dvěma samohláskami, jinak nepřipustnému, např. *pré-oc-cu-pé*. Také ostatní složená slova se dělí podle svých etymologických složek, např. *atmo-sphère*.

10. Těsně za apostrofem nesmí dojít ke zlomu řádku, nýbrž musí následovat alespoň jedna slabika následujícího slova, např. *l'al-lu-met-te*.

11. Pokud je spojovník součástí rozdělovaného slova, dělí se především v něm; přitom spojovník zůstává na konci řádku a na dalším řádku se už neopakuje.

12. Vkládá-li se při inverzním pořádku slov mezi sloveso a zájmeno písmeno *t*, je třeba dělit před ním, a nikoli za ním, např. *aime-/t-il*.

13. Nežádoucí je dělení krátkých slov jako *mode*, *aussi*. Protože při dělení slov nesmí na konci řádku zůstat pouze jedno písmeno, nelze vůbec dělit slova jako *ici*, *âge* apod. Není také příliš vhodné oddělit poslední slabiku slova tvořenou němým *e*, např. *pren-dre*.

NĚMČINA

Abeceda

Vedle běžných písmen latinky má německá abeceda přehlasovaná písmena *Ä, ä, Ö, ö, Ü, ü* a typicky německé písmeno *ß* (ostré es, Eszett). Na ostré es se dnes pohlíží jako na samostatné písmeno, ačkoli je to svým původem ligatura. Tento původ má za následek, že k minuskulnímu *ß* neexistuje majuskulní varianta, a proto se ve verzáلكové a kapitáلكové sazbě běžně nahrazuje zdvojeným *SS*, např. *STRASSE*; pouze pokud je třeba v odůvodněných případech odlišit *ss* a *ß*, může se místo *ß* sázet *SZ*, např. *Masse = MASSE*, *Maße = MASZE*, obyčejně ale *Masse* i *Maße = MASSE*.

Ligatury (slitky)

V tradiční německé sazbě se kromě běžných ligatur *ff, fi, fl* objevují ligatury *ft, ch, ck*; tyto tři posledně jmenované ligatury jsou dnes už spíše vzácností. Ligatury se sázejí, jen když příslušná písmena náležejí témuž kmeni, např. *schaffen, erfinden, fliegen, heftig, kochen, backen*. Ligatura tedy nestojí na hranici mezi kmenem a příponou, např. *höflich, ich kaufte*; výjimku tvoří ligatura *fi*, která se sází i v tomto případě, např. *häufig*. Pokud se ve složenině na hranici dvou kmenů, resp. předpony a kmene setkají písmena, která mohou tvořit ligaturu, ligatury se neužije, a to ani v případě styku písmen *f* a *i*, např. *Schaffell, Kaufleute, Auflage, Schilfinsel*. Vypadne-li však jedno písmeno *f* na hranici mezi jedním kmenem končícím na *ff* a druhým začínajícím *f*, užije se ligatury, např. *Schiffahrt*. Ligatury se též sázejí na konci zkratk, jestliže zkratka končí dvěma písmeny, která mohou tvořit ligaturu, např. *Aufl.* (ale *Auflage*). Ve slovanských vlastních jménech se *ck* jako ligatura nikdy nesází, např. *Kopecký, Potocki*. V případě pochybnosti je zapotřebí řídit se rozložením slova na jednotlivé slabiky; to se týká zejména skupin tří písmen, neboť němečtí sazeči trojitých ligatur neužívají, např. *affig, knifflig*.

Pravopisná reforma

Takřka po celé 20. stol. platily v německém jazykovém prostředí pravopisné zásady, stanovené r. 1901 na II. ortografické konferenci v Berlíně. Po celé toto období se objevovaly další návrhy, jak vylepšit německý pravopis. Tyto snahy vyústily v pravopisnou reformu, která vešla v platnost 1. srpna 1998; do r. 2005 však trvá přechodné období, kdy je možno užívat starého i nového pravopisu. Reforma se týká především

státních institucí (školy a úřady), pro něž je nový německý pravopis závazný. Očekává se ale, že se novému pravopisu postupně přizpůsobí i široká veřejnost, pro niž však zůstává nezávazným. Proto se i po r. 2005 budou velmi často objevovat texty psané podle starých pravopisných zásad. V souvislosti s touto reformou pozbývá nakladatelství Duden výhradního práva regulovat německý pravopis.

Reforma zasahuje do následujících šesti oblastí pravopisu:

1. přiřazení písmen jednotlivým hláskám (včetně psaní cizích slov);
2. psaní dohromady a zvlášť;
3. psaní spojovníku;
4. psaní velkých a malých písmen;
5. interpunkce;
6. dělení slov.

V praxi se nová pravidla z největší části týkají psaní *ss/ß*; uvedme si proto příslušné pravidlo:

Písmeno *ß* se píše pouze po dlouhé samohlásce a po dvojhlásce, např. *Maß — Maße, gießen — gießt* atd.; po krátké samohlásce se místo *ß* píše výhradně *ss*, např. *dass, Fluss, passen, passt* atd.

S ostatními pravidly je možno podrobně se seznámit v příručce *Duden. Die deutsche Rechtschreibung*, resp. v konkurenční publikaci od nakladatelství Bertelsmann *Die deutsche Rechtschreibung*. Mimoto je možno otázky ohledně pravopisu, gramatiky a interpunkce adresovat na bezplatnou jazykovou poradnu *Wahrig-Sprachberatung*, jejíž adresa je: <http://www.wahrig-sprachberatung.de>.

Velká písmena

S velkým počátečním písmenem se píše:

1. první slovo věty a nadpisu;
2. všechna substantiva;
3. všechny ostatní slovní druhy, jestliže jich je užito v substantivní platnosti (zpravidla též přibírají člen); sem patří mj. skloňovaná adjektiva po neurčitých číslovkách jako *alles, etwas, nichts* apod., např. *alles Gute, etwas Wichtiges, nichts Schlechtes*;
4. adjektiva, pokud spolu se substantivem tvoří pevné označení jedinečného zeměpisného, historického nebo jiného pojmu (jména států, organizací, osob apod.), např. *der Stille Ozean, der Dreißigjährige Krieg, die Vereinten Nationen*;
5. adjektiva na *-(i)sch* odvozená od jmen osob, pokud označují přímou náležitost k příslušné osobě, např. *die Lutherische Bibelübersetzung*, ale *die lutherischen Kirchen*; podle nových pravidel

jsou tato adjektiva v obou případech s malým písmenem, pouze při oddělení apostrofem se píše vždy velké písmeno, např. *der Ohm'sche Widerstand*; adjektiva na *-istisch* se píší i nadále s malým písmenem, např. *marristische Geschichtsauffassung*;

6. adjektiva na *-er* odvozená od místních jmen, např. *Münchner Bier*;

7. číslovky v pevných označeních, majících charakter vlastních jmen, např. *die Zehn Gebote, der Erste Mai*;

8. osobní zájmeno *Sie* a přivlastňovací zájmeno *Ihr* při onikání;

9. zájmena *Du, Dein, Ihr, Euer* v dopisech; podle nových pravidel s malým písmenem *du, dein, ihr, euer*;

10. samostatná písmena, např. *von A bis Z, S-Laut*; podle nového pravopisu *s-Laut*.

Zkratky

Bez tečky se píší zkratky, které označují metrické a na desítkové soustavě založené míry a váhy, chemické prvky, světové strany, měnové jednotky, normované časové jednotky, dále zkratky, které se vyslovují tak, že se hláskují po jednotlivých písmenech, např. *m = Meter, g = Gramm, H = Wasserstoff, N = Norden, SSW = Südsüdwest, DM = Deutsche Mark, min = Minute, s = Sekunde, BRD = Bundesrepublik Deutschland, Pkw (PKW) = Personenkraftwagen*.

Naopak s tečkou se píší zkratky, které se při čtení nahrazují celým slovem, jež bylo zkráceno, dále zkratky označující nemetrické a na desítkové soustavě nezaložené míry, např. *S. = Seite, Bd. = Band, Nr. = Nummer, Anm. = Anmerkung, Dtzd. = Dutzend, In. = Inch, Mon. = Monat, Min. = Minute, Sek. = Sekunde*.

Uvedená pravidla o psaní tečky za zkratkami mají početné výjimky.

Zkratky zpravidla nepřibírají skloňovací koncovky. Je-li přece třeba zdůraznit skloňování, pak v případě, že poslední písmeno zkratky je shodné s posledním písmenem zkracovaného slova, připojí se skloňovací koncovka před tečku, např. *die Bde. = die Bände, dem Hrn. = dem Herrn*; v opačném případě se skloňovací koncovka připojuje až za tečku, např. *des Jh.s = des Jahrhunderts, die Jh.e = die Jahrhunderte*. U zkratek bez tečky lze v genitivu singuláru muž. a stř. rodu a v plurálu všech tří rodů připojit koncovku *-s*, např. *des Pkws, die Pkws, die AGs, des EKGs, die EKGs*. Koncovku však nikdy nepřibírají zkratky chemických prvků, světových stran a měnových a měrných jednotek.

Zkratek měrných jednotek může být užito pouze tehdy, když před nimi stojí číslice; mezi číslicí a zkratkou nesmí dojít ke zlomu řádku.

Zkratek *S.*, *Bd.*, *Nr.*, *Anm.* se užívá, pouze pokud jim nepředchází člen ani žádné číslo, např. *siehe S. 5*, ale *auf der Seite 5*, *8. Band*.

U zkratek složených z více částí se za tečkou mezi jednotlivými částmi sází zúžená mezer, v níž nesmí dojít k řádkovému zlomu, např. *z. B.*, *d. h.*, *u. dgl. m.*

Zkratek by se nemělo užívat na začátku věty, nýbrž by na začátku věty měly být nahrazeny celým výrazem, který zkracují, a to zejména tehdy, když se jedná o víceslovný výraz, např. *z. B.* → *zum Beispiel*.

Číslice

Vícemístná čísla se rozdělují do třímístných skupin, oddělených zúženou mezerou; desetiny se oddělují čárkou; např. *38 683,25*. Za číslicemi v platnosti řadových číslovek se píše tečka. Rozsah u letopočtů se vyznačuje lomítkem, pokud je koncový letopočet toho rozsahu vyjádřen ve zkrácené podobě, např. *2001/02*, *1914/18*.

Různé značky

Teplotní stupně se sázejí tak, že se mezi číslici a značku pro stupeň klade mezer, písmeno označující stupnici následuje bez mezery, např. *8 °C*. V ostatních případech se značka pro stupeň sází bez mezery těsně za číslici, např. *50° nördlicher Breite*.

Před značkami *%* a *‰* se sází zúžená mezer; v odvozeninách a složeninách tato mezer odpadá, např. *100 %*, *8%ig*, *5%-Klausel*.

Značky *§* se užívá jen ve spojení s následující číslici; plurál se značí zdvojeným *§§*, např. *§ 9*, *der § 17*, *§§ 10 bis 15*, *§§ 10—15*.

Jako značky odkazující na poznámky pod čarou se preferují číslice vysázené v horním indexu bez závorky. Pokud se tyto značky setkají s interpunkcí, platí toto: týká-li se poznámka celé věty, stojí značka za interpunkcí; vztahuje-li se poznámka pouze na předchozí výraz, stojí značka před interpunkcí.

Interpunkce

Interpunkční znaménka tečka, čárka, dvojtečka, středník, otazník, vykřičník a pomlčka se sázejí jako v češtině.

Ve zprávách ze sportu může pomlčka zastupovat slůvko *gegen*; v takovém případě se pomlčka sází s mezerou po obou stranách, např. *Schalke 04 — Eintracht Frankfurt 1:3*. Pomlčkou bývá často nahrazováno také slůvko *bis*; v tomto případě se pomlčka sází bez mezer, např. *Sprechstunde 8—11 Uhr*, *Burgstraße 14—16*, *das Buch darf 10—12 Euro kosten*, *er hat eine Länge von 6—8 Metern*, *4—5mal*. U čísel

domů může být místo pomlčky ve stejném významu spojovník nebo lomítko, např. *Burgstraße 14-16* nebo *Burgstraße 14/16*. *Bis* ovšem nesmí být nahrazeno pomlčkou, pokud je při vyjádření rozsahu doprovázeno slůvkem *von*; bylo by tedy špatně např. *die Tagung dauerte vom 5.—9. Mai*.

Němčina užívá uvozovek „...“, příp. »...«. Ve Švýcarsku se však sází francouzská podoba: «...». Jako vnitřních uvozovek v již uvozovkami ohraničeném textu se užívá jednoduchých uvozovek: ‚...‘. Jednotlivé cizí slovo či slovní spojení se dává do německých uvozovek, např. *Der „guardia“ ist mit unserem Schutzmann zu vergleichen*, kdežto v případě celé cizojazyčné věty či odstavce se sázejí uvozovky způsobem v příslušném jazyce obvyklým, např. *Cavours letzte Worte waren: «Frate, frate! Libera chiesa in libero stato!» Ein englisches Sprichwort lautet: “Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy, and wise.”*

Čárkou se podle starých pravopisných pravidel oddělují:

1. vytčené (zdůrazněné) větné členy, např. *Ein Märchen aus uralten Zeiten, das kommt mir nicht aus dem Sinn. Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rein. Am Sonntag, dem 13. August 1961, ...;*

2. přístavky;

3. shodné přívlastky, stojí-li za substantivem;

4. oslovení;

5. citoslovce a slova vyjadřující souhlas či nesouhlas (*ja, nein*);

6. několikanásobné větné členy, nejsou-li spojeny slučovací, vylučovací nebo srovnávací spojkou;

7. větné členy spojené odporovací spojkou (*aber, sondern, jedoch*) nebo dvojitými výrazy (*bald — bald, teils — teils, einerseits — ander[er]seits, ob — ob*);

8. rozvité infinitivy s *zu*; za rozvitý infinitiv se považují také dále nerozvité infinitivy perfekta pasíva a též infinitivy doplněné pouze výrazy *um zu, ohne zu, (an)statt zu, als zu*;

9. participia, jsou-li rozvita třeba jen jedním členem;

10. vsuvky (mohou být též ohraničeny pomlčkami nebo uzavřeny do závorek);

11. dvě hlavní věty, mají-li společný alespoň jeden větný člen, oddělují se od sebe čárkou, pokud jsou spojeny odporovací spojkou nebo pokud mezi nimi není žádná spojka, např. *Fritz hat in der Schule eine gute Mathematikarbeit, Hans einen schlechten Aufsatz geschrieben. Wir haben das Verlorene lange gesucht, aber nicht gefunden.*

12. dvě hlavní věty, nemají-li společný žádný větný člen, a to i tehdy, když jsou spojeny spojkami *und* nebo *oder*, např. *Die Sache interessiert mich sehr, und ich würde mich gern irgendwie daran beteiligen.*

13. hlavní a vedlejší věta;

14. dvě vedlejší věty, pokud v případě, že jsou stejného druhu a stejného stupně podřadění, nejsou spojeny spojkou *und* nebo *oder*;

15. přímá řeč, pokud za ní věta dále pokračuje; přitom se tato čárka píše až za koncovými uvozovkami; pokud však přímá řeč končí vykřičníkem nebo otazníkem, čárka se za uvozovkami už nepíše, např. *„Ich glaube nicht“, sagte Franz, „daß du recht hast.“* ale *„Genügt das?“ fragte Paul.*

16. dovětky uvozené slovy *das heißt, zum Beispiel, und zwar* apod.

Čárkou se podle starých pravopisných neoddělují:

1. dva větné členy nebo dvě hlavní věty, které mají společný alespoň jeden větný člen, pokud jsou spojeny slučovací (*und, sowie, sowohl — als/wie auch, weder — noch*), vylučovací (*oder, beziehungsweise [bzw.], entweder — oder*) či srovnávací (*als, wie*) spojkou, např. *Entweder hat Herr Schulze oder Herr Meyer den Vorfall beobachtet und bei der Polizei angezeigt.*

2. zdvořilostní částice *bitte*;

3. nerozvitý infinitiv s *zu*;

4. rozvitý infinitiv s *zu*, pokud a) je začleněn doprostřed věty řídicí, např. *Ich hatte diese Reise zu unternehmen schon lange im Sinn.* b) stojí na začátku věty jakožto podmět, např. *Den verdächtigen Mann in der Menge zu finden war gar nicht so einfach.* c) je rozdělen tak, že jedna jeho část je na začátku věty řídicí, druhá na konci, např. *Die Schulden beantrage ich ohne Erhebung von Gebühren zu erlassen.* d) pokud je závislý na slovesech *sein, haben, pflegen, scheinen, vermögen* a na slovesech *drohen, versprechen* v určitém významu, např. *Das gerammte Boot drohte in kurzer Zeit unterzugehen.*

5. předložka *entsprechend* (nepovažuje se za participium).

Nová pravidla upravují výšeuvedené zásady užívání čárky tak, že čárka není povinná 1. mezi dvěma samostatnými hlavními větami spojenými spojkou *und* nebo *oder*; 2. u infinitivních a participiálních vazeb. Naopak nově se zavádí povinné psaní čárky také za přímou řečí, ukončenou vykřičníkem či otazníkem, následuje-li uvozovací věta, např. *„Genügt das?“, fragte Paul.*

Apostrof

Pokud stojí apostrof na začátku slova, sází se před ním normální meze-
ra, např. *aber 's kam anders*. Výjimkou jsou některá obvyklá spojení,
kde se meze- ra před apostrofem nesází: *sich's, geht's, kommt's*.

Spojovník

Když se za sebou setká více složených slov, jimž je některá sou-
část společná, píše se ta součást jen u jedné ze složenin a u ostat-
ních se nahrazuje spojovníkem, např. *Ein- und Ausgang, Ecke Müller-
und Schulzestraße, Gepäckannahme- und -ausgabestelle, Bäckerei- und
Konditoreimaschinen und -geräte*. Takové užití spojovníku je nepří-
pustné u neodlučitelných předpon, např. nelze psát *Ge- und Verbot, Be-
und Entwässerung*, nýbrž místo toho je třeba psát *Gebot und Ver-
bot, Bewässerung und Entwässerung*.

Dlouhé a nepřehledné složeniny je možno spojovníkem rozdělit na
několik částí, např. *Kraftfahrzeug-Reparaturwerkstätten*. Spojovníkem
se také oddělují jednopísmenné součásti složených slov, např. *Schluß-s,
Dehnungs-h, I-Punkt*. Dále se spojovníku užívá u různorodých slože-
nin typu *3/4-l-Flasche*; u složených označení pro barvy, vyskytuje-li se
každá z jednotlivých dílčích barev zvlášť a též nejedná-li se o heraldické
barvy, např. *ein blau-rotes Kleid* (= červené a modré pruhy), ale *ein
blaurotes Kleid* (= fialová barva), *die schwarzrotgoldene Fahne*; u rozvi-
tých substantivizovaných infinitivů, např. *das Hand-in-Hand-Arbeiten*,
avšak *das Inkrafttreten*; u složenin, jejichž součástí je víceslovné jméno,
např. *Karl-Marx-Platz*, případně též u složenin s jednoslovným jmé-
nem, má-li být zdůrazněno, např. *Schubert-Konzert*. Někdy spojovník
slouží k rozlišení významu, např. *Druck-Erzeugnis* × *Drucker-Zeugnis,
Gründung* × *Grün-Dung*.

Podle starých pravopisných pravidel se spojovník psal povinně u slo-
žených substantiv, u nichž se na rozhraní dvou kmenů setkaly tři stejné
samohlásky, např. *Kaffee-Ersatz, See-Elefant*, u adjektiv však nikoli,
např. *seerfahren*; také se spojovník neměl psát při styku tří souhlásek,
např. *Sauerstoffflasche*. Nová pravidla jsou v užívání spojovníku bene-
volentnější a ve všech uvedených případech styku tří písmen, dovolují
psát se spojovníkem i bez něj. Naopak však ve složeninách s číslicí pře-
depisují nová pravidla psát povinně spojovník oproti starému způsobu
psaní bez něj, např. postaru *8jährig*, ponovu *8-jährig*; toto pravidlo se
ale nevztahuje na přípony, a tak se ponovu stejně jako postaru píše
např. *der 68er*.

Vyznačování

Pro vyznačování se užívá polotučného písma, kurzivy, prostrkávání, verzálek či kapitálek. V prostrkávané sazbě se prostrkávání zpravidla netýká tečky, uvozovek a číslic. Při zvýrazňování vlastních jmen je skloňovací koncovka *-s* zvýrazněna spolu se jménem, např. *Meyers Lexikon*; naproti tomu přípona *-sche* se nezvýrazňuje, např. *der Virchowsche Versuch*. Jestliže je uzavřen do závorek text, který je sázen zčásti základním řezem písma a zčásti také vyznačovacím řezem, obě závorky se zpravidla sázejí ze základního řezu.

Dělení slov

1. Jednoduchá německá slova a německá slova odvozená pomocí přípon se dělí podle slabik.

2. Pokud se vedle sebe setká více samohlásek, může se mezi nimi dělit, jestliže spolu netvoří zdvojenou samohlásku (*aa, ee, oo*), dlouhé *ie* nebo dvojhlásku (*ai, ei, au, eu, äu*), např. *Feu-er, Trau-ung*. Podle starých pravidel však nelze oddělit takovou samohlásku, která sama o sobě tvoří slabiku, podle nových pravidel to lze, např. postaru *Rui-ne*, ponovu *Ru-i-ne*.

3. Pokud slovo začíná dvojhláskou nebo zdvojenou samohláskou, lze ji oddělit, např. *Aa-chen, Ei-sen, Eu-le*.

4. Jedna souhláska mezi samohláskami dělí se tak, že náleží k následující slabice, např. *Waa-ge, Schie-fer, Freu-de*.

5. Se spřežkami *ch, sch* a písmenem *ß* se zachází, jako by to byla jediná souhláska, např. *po-chen, rau-schen, flei-ßig*.

6. Skupina souhlásek mezi samohláskami se dělí tak, že jen poslední souhláska náleží k následující slabice, např. *Wen-dung, Ern-te, Drechs-ler, sin-ken, schimp-fen, Wes-pe, Hit-ze, wech-seln, Fin-ger, Städ-te*. Jak je vidět, platí toto pravidlo i o skupinách *nk, pf, sp, tz, chs, ng, dt*.

7. Spojení písmen *ck* se dělí jako *k-k*, např. *bak-ken, Wek-ker, Zuk-ker*. Podle nových pravidel je však skupina *ck* nedělitelná, např. *ba-cken, We-cker, Zu-cker*.

8. Spojení písmen *st* je podle starých pravidel nedělitelné, podle nových je dělitelné, např. postaru *We-sten, Fen-ster*, ponovu *Wes-ten, Fens-ter*.

9. Složená slova a slova s předponou se nejdříve dělí na své složky a ty se pak dělí na slabiky, např. *Diens-tag, Haus-tür, tat-kräftig* → *tat-kräf-tig, Fenster-glas* → *Fen-ster-glas, melde-pflichtig* → *mel-de-pflich-tig, Todes-anzeige* → *To-des-an-zei-ge*.

10. Dlouhíci *h*, které vypadlo ve slovech *Hoheit*, *Rauheit*, *Roheit*, *Zäheit*, se neuplatňuje ani při dělení slov: *Ho-heit*, *Rau-heit*, *Ro-heit* *Zä-heit*. V novém pravopise se však píše *Rohheit* a *Zühheit*.

11. Složená slova, která často již jako taková nejsou pocítována, se podle nových pravidel mohou dělit buď starým způsobem (tj. jako složeniny), nebo jako jednoduchá slova, např. postaru pouze *ein-an-der*, *war-um*, *vor-an*, *her-ein*, *be-ob-ach-ten*, ponovu *ei-nan-der* nebo *ein-an-der*, *wa-rum* nebo *war-um*, *vo-ran* nebo *vor-an*, *he-rein* nebo *her-ein*, *be-o-bach-ten* nebo *be-ob-ach-ten*.

12. Když se u složených slov setkají tři stejné souhlásky na hranici dvou kmenů, píše se podle starých pravidel jen dvě, jestliže za touto skupinou bezprostředně následuje samohláska; avšak při dělení takových slov se píše všechny tři souhlásky, např. *Schiffahrt* → *Schiff-fahrt*, *Brennessel* → *Brenn-nessel*, *Bettuch* → *Bett-tuch*. Výjimkou jsou slova *Mit-tag*, *den-noch*, *Drit-teil*; ta se i podle nových pravidel píše jen se dvěma souhláskami.

13. Pokud se v cizích slovech vedle sebe setká více samohlásek, může se mezi nimi dělit (podobně jako u německých slov), jestliže spolu netvoří zdvojenou samohlásku nebo dvojhlásku, např. *Jubiläum*, *Individuum*, *na-iv*, *Oze-an*, *prämi-ieren*, *Koffe-in*, avšak *Mee-ting*, *Beef-steak*, *Toi-let-te*, *Trou-ba-dour*. Platí též pravidlo o samohlásce, která samostatně tvoří slabiku, např. postaru *na-tio-nal*, ponovu *na-ti-o-nal*.

14. Jedna souhláska mezi samohláskami se i v cizích slovech dělí tak, že náleží k následující slabice; přitom se se spřežkami *ch*, *sch*, *ph*, *th*, *rh* zachází, jako by to byla jediná souhláska, např. *Epo-che*, *Is-chias*, *Ha-schee*, *Geogra-phi-e*, *Ty-phus*, *Ame-thyst*, *Diph-therie*, *Diar-rhö*.

15. Skupina souhlásek mezi samohláskami se také v cizích slovech dělí tak, že poslední souhláska náleží k následující slabice; výjimkou je zde skupina *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g* + *l* nebo *r*, dále skupina *gn* a skupina *st*, uvnitř nichž se dělit nesmí. V nových pravidlech je tato výjimka nezávazná. Např. postaru pouze *Ka-ste*, *Pu-bli-kum*, *Fa-brik*, *Ka-plan*, *Le-pra*, *Tun-dra*, *Spek-trum*, *Ra-glan*, *Po-grom*, *Zy-klus*, *Mi-kro-phon*, *Si-gnal*, ponovu též *Kas-te*, *Pub-li-kum*, *Fab-rik*, *Kap-lan*, *Lep-ra*, *Tund-ra*, *Spekt-rum*, *Rag-lan*, *Pog-rom*, *Zyk-lus*, *Mik-ro-phon*, *Sig-nal*.

16. Složená cizí slova se dělí podle jednotlivých složek, např. *Päd-ago-gik*, *Chir-urg*, *All-er-gie*, *Nost-al-gie*, *He-li-ko-pter*, *par-al-lel*; u některých složených cizích slov se Duden od tohoto pravidla odchýlil a navrhoval dělit např. *ab-strakt*, *Ab-stinent*, *Ab-szeß*, *Tran-sit*, *Epi-sode*. Nová pravidla sice připouštějí uvedený způsob dělení složených cizích

slov, vedle toho však nově zavádějí možnost dělit složená cizí slova tak, jako by se jednalo o jednoduchá německá slova, např. *Pä-da-go-gik*, *Chi-rurg*, *Al-ler-gie*, *Nos-tal-gie*, *He-li-kop-ter*, *pa-ral-lel*.

17. Nesmí se dělit tak, aby se oddělovalo jediné písmeno, např. je nepřípustné *A-bend*, *o-ben*, *O-hi-o*, *Treu-e*. Nová pravidla připouštějí oddělit jediné písmeno na začátku slova (*A-bend*, *o-ben*, *O-hio*), nikoli však na konci slova (nelze tedy dělit *Ohi-o*, *Treu-e*).

18. Je třeba vyhnout se takovému rozdělení slov, které by znesnadňovalo čtení, ačkoli by se dělilo podle výše uvedených pravidel; proto by se měla složená slova pokud možno dělit na rozhraní jednotlivých složek. Nevhodné je tedy dělit např. *beer-digen*, *zuun-gunsten*, *Tiefe-bene*, *Spargel-der*, *Diensten-de*, *Kleinstab-nehmertarif*, *Fettaugen*, *Urin-stinkt*.

LITERATURA

- André, J.: *Petites leçons de typographie*. Rennes, 1990. URL: <http://www.eleves.ens.fr/home/boulin/typodocs/jandretypo.pdf>.
- Bernard, T.: *Typographie*. 2002. URL: <http://www.alphaquark.com/Typographie/Typographie.htm>.
- Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter*. 18. vyd., Mannheim — Wien — Zürich, Bibliographisches Institut, 1980. ISBN 3-411-00901-2.
- Fingl, J. — Zahálka, F.: *Sazba cizích řečí*. 1. vyd., Praha, Vydavatelstvo ROH — PRÁCE vydavatelství knih, 1951.
- Γεωργογιάννης, Π.: *Ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα. Παράρτημα Γραμματικής και Συντακτικού*. Πάτρα, [Πανεπιστήμιο Πατρών], 2000. ISBN 960-7871-79-0.
- Hamplová, S.: *Stručná mluvnice italštiny*. 3. vyd., Praha, Academia, 1995. ISBN 80-200-0551-X.
- Haralambous, Y.: *From Unicode to Typography, a Case Study: the Greek Script*. URL: <http://omega.enstb.org/yannis/pdf/boston99.pdf>. (Autorem blíže specifikováno: Actes de International Unicode Conference XIV, Boston 1999, pp. B.10.1.—B.10.36.)
- Haralambous, Y.: *Keeping Greek Typography Alive*. URL: <http://omega.enstb.org/yannis/pdf/thessaloniki.pdf>. (Autorem blíže specifikováno: Actes de International Conference on Typography and Visual Design, Thessaloniki [Grèce], 2002.)
- Hendrich, J. — Radina, O. — Tláskal, J.: *Francouzská mluvnice*. 3. vyd., Plzeň, Nakladatelství Fraus, 2001. ISBN 80-7238-064-8.
- Kühner, R.: *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Erster Theil. Erste Abtheilung*. 2. vyd., Hannover, Hahnsche Hofbuchhandlung, 1869.
- Kühner, R.: *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Erster Band*. 2. vyd., Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 1912.
- Leumann, M.: *Lateinische Laut- und Formenlehre*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1977. ISBN 3-406-01426-7.
- Manuel de typographie en ligne*. Synapse Développement, 2000. URL: http://www.synapse-fr.com/typographie/TTM_0.htm.
- Niederle, J. — Niederle, V. — Varcl, L.: *Mluvnice jazyka řeckého*. 1. vyd. ve Vyšehradu, Praha, Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-283-7.
- Novotný, F.: *Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí. Doplňky. Svazek první*. Praha, Jednota čes. filologů, 1946.

Novotný, F. et al.: *Základní latinská mluvnice*. 1. vyd. Praha, SPN, 1957.

Règles de typographie française applicables à l'écriture d'articles, de comptes rendus de réunions, de projets, de messages électroniques ou de pages HTML. Direction des Services d'Information, Université René Descartes, Paris. URL: <http://www.dsi.univ-paris5.fr/typo.html>.

Wahrig, G.: *Deutsches Wörterbuch*. 6. vyd., Gütersloh, Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. ISBN 3-577-10677-8.

Petr Březina

Cizojazyčná sazba

Verze textu: 1. 6. 2005

